

VARIABILITATEA UNOR GRUPURI NOMINALE DIN LIRICA STĂNESCIANĂ

Lilia RĂCIULA,

lector superior, doctor în filologie,

(Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți)

Rezumat

Prezentul studiu abordează variabilitatea diafazică a unor grupuri nominale, organizate în jurul lexemului „oră” („la o margine-a orei”; „de o veșnicie de oră” etc.) din lirica poetului N. Stănescu. Pentru relevarea mecanismelor interne ale variabilității diafazice, investigate la nivelul semnificatelor, se recurge la o analiză semantică complexă a acestor unități, implicând analiza semică a conținutului lor semantic și compararea celor două componente (intensională și extensională) din structura semantismului unităților lexicale analizate.

Abstract

In this article we study the diaphasic variability of various nominal expressions based on „oră” („hour”) in lyric works of N. Stănescu. In order to highlight the internal mechanisms of the semantic diaphasic variability, we propose a semantic complex analysis of these units based on semes and intensional and extensional comparisons of the semantic structures of these lexical items.

Din perspectiva lingvisticii coșeriene, limba este un „diasistem, un ansamblu mai mult sau mai puțin complex de „dialecte”, „niveluri” și „stiluri de limbă”¹. E. Coșeriu distinge, în structura limbajului, trei planuri cu valoare autonomă, cărora le corespund cunoașteri și conținuturi lingvistice distincte. Lingvistul prezintă tripartiția limbajului în următoarea schemă²:

Planuri ale limbajului	Cunoașteri	Conținuturi	Criterii de concordanță
Vorbire în general	cunoaștere elocuțională	desemnare	congruență
Limbi	cunoaștere idiomatică	semnificație	corectitudine
Discurs	cunoaștere expresivă	sens	adecvare

Prin urmare, limbajul poate fi investigat „ca fapt de creație”, „ca fapt de tehnică” și „ca produs” la fiecare din cele trei niveluri (universal, istoric, individual)³.

În ipostazele sale fundamentale *limbă/vorbire*, limbajul se impune prin variabilitate. Variabilitatea internă a limbii, potrivit savantului, se concretizează în trei tipuri fundamentale de diferențe, cărora le corespund, implicit, trei tipuri de unități (unități sintopice sau dialecte; unități sinstratice sau niveluri de limbă; unități sinfazice sau stiluri de limbă): „ a) *diferențe diatopice*, adică diferențe în spațiul geografic (din gr. *διά* „prin” și *τοπος*, „loc”); b) *diferențe diastratice*, adică diferențe între straturile socio-culturale ale comunității lingvistice (din gr. *διά* și lat. *stratum*); și c) *diferențe diafazice*, adică diferențe între tipuri de modalități expresive (din gr. *διά* și *φάσις*, „expresie”⁴. În consecință, „studiul varietății diatopice (în diversele niveluri și stiluri) a limbii istorice, la fel ca și cel al unităților sintopice și al relațiilor dintre ele, formează obiectul dialectologiei”, iar „studiul varietății diastratice (în diversele dialecte și stiluri), ca și acela al unităților sinstratice („niveluri”) și al relațiilor lor reciproce, constituie obiectul propriu al sociolingvisticii limbii”. În ceea ce privește varietatea diafazică, trebuie reținut că „studiul varietății diafazice (în variatele dialecte și niveluri), ca și acela al unităților sinfazice și al relațiilor dintre ele, ar trebui să fie obiectul unei *stilistici a limbii*, care, de altfel, nu există (sau aproape că nu există) în această formă”⁵.

În literatura de specialitate, se discută posibilitatea apariției unei noi discipline autonome în cadrul lingvisticii ce s-ar numi *variologie* și care s-ar ocupa de studiul variabilității lingviale. Însă, precum menționează Iu. Slojenikin, pentru a satisface cerințele unei discipline autonome (delimitarea obiectului de studiu, elaborarea unei teorii, precum și a metodelor de cercetare, a

¹Coșeriu, 2000, p. 266.

²*idem*, 1994, p. 136.

³*idem*, 2000, p. 236.

⁴*idem*, p. 263.

⁵*idem*, 1994, p. 143.

terminologiei, a aparatului conceptual etc.), se impune, pentru a evita eventuale confuzii și incongruențe logice, în primul rând, clarificarea inventarului terminologic. Specialistul insistă asupra chestiunii ce ține de metalimbajul teoriei variabilității, întrucât se constată existența unei serii de termeni care „intersectează sinonimic în semnificații și în uzitate”⁶. Astfel, metasemnele *variare*, *varietate* și *variabilitate* sunt puse în relație cu procesul de constituire a unei noi discipline – *variologia*. În acest sens, autorul susține că „din punct de vedere extralingvistic, coexistența simultană a acestor denumiri-dublete este legată de etapa apariției și formării unei noi orientări lingvistice, precum și de nivelul încă insuficient al dezvoltării teoretice a aparatului conceptual al noii științe”⁷. Lingvistul rus analizează termenii în discuție, precizând că ceea ce favorizează, într-un fel, acceptarea și includerea unui termen într-un dicționar de specialitate este, în primul rând, factorul formativ. Pornindu-se de la această premisă, se accentuează că metasemnele *variare*, *varietate* și *variabilitate* constituie „produsul unei speciale elaborări terminologice”⁸ și că natura lor motivată transpare din rădăcina verbului *a varia*. În felul acesta, în situația când se purcede la elaborarea terminologiei, trebuie să se țină cont de corelația dintre semnificația lexicală și cea formativă a cuvintelor motivate, întrucât „modelele derivaționale de același tip determină, în mare măsură, atât orientarea în formarea noilor cuvinte, cât și dezvoltarea accepțiilor noi ale termenilor, adică termenii neologici trebuie elaborați în mod analogic cu cei care deja se află în circulație în dicționarul special”⁹. În felul acesta, toate cele trei metasemne, susține autorul, sunt asemănătoare atât sub aspect formativ, cât și sub aspect semantic, iar acest lucru permite abordarea lor în calitate de dublete. Dacă lingvistul rus consideră metasemnele *variare*, *varietate* și *variabilitate* drept echivalente sub aspect terminologic, atunci pentru I. Desmet, termenii *variație* și *variabilitate* exprimă noțiuni diferite. Astfel, variația apare ca „produs” al variabilității (proces): „variația sub toate formele și la toate nivelele este consecința directă a variabilității”¹⁰. Alți lingviști, deși înțeleg prin termenii în discuție realități distincte, în sensul că *variabilitatea* este concepută drept calitate universală a limbii, iar *variația* – calitate a unităților glotice, totuși, într-o accepție mai largă, consideră metasemnele respective drept sinonime. Precum observăm, în această chestiune de metalimbaj, nu există unitate de vederi, noțiunea de variabilitate relevând accepții gnoseologice diferite. În pofida controverselor existente cu privire la metalimbajul variabilității, din seria de echivalente terminologice (*variare*, *varietate*, *variabilitate*) optăm pentru metasemnul *variabilitate*; în primul rând, el desemnează mai distinct fenomenul care ne interesează, iar, în al doilea rând, e un termen care deja își face tot mai frecvent apariția în literatura românească de specialitate.

Variabilitatea este considerată „indicele cel mai revelator al dialecticii existenței și funcționării limbii”¹¹. Unii autori au ținut să accentueze caracterul complex al variabilității, conchizând că, întrucât sunt supuse variabilității nu doar unitățile glotice, ci însăși interpretarea acestora variază, variabilitatea apare nu doar drept calitate a limbii, ci și drept calitate a descrierii acesteia, drept componentă a teoriei lingvistice¹².

Fiind definită drept „o categorie universală, corelată cu manifestările proprietăților izofuncționale și izostructurale ale limbii ce nu afectează, totuși, identitatea unității glotice”¹³, variabilitatea se bazează pe asimetria celor două laturi (conținut și expresie) ale semnului glotic. Fenomenul variabilității se manifestă atât în plan semantic, cât și în cel formal, fiind prezent la toate nivelurile lingviale și în toate circumstanțele de funcționare a limbii. Trebuie să menționăm că studiul variabilității este important și necesar, întrucât oferă date prețioase cu privire la dinamica sincronică și diacronică a limbii, iar o abordare multilaterală a variabilității ar conduce, indiscutabil, la o mai bună înțelegere a principiilor și legilor de dezvoltare diacronică

⁶Сложеникин, 2005, p. 51.

⁷*idem*, p. 52.

⁸*idem*, p. 53.

⁹*ibidem*.

¹⁰Desmet, p. 1.

¹¹Вьшкин, 1982, с. 67.

¹²*idem*, p. 68.

¹³Сложеникин, 2005, p. 50.

și de funcționare sincronică a limbii. Cercetarea fenomenului în discuție vizează variabilitatea în limitele identității cuvântului (în accepția restrânsă a conceptului) și variabilitatea în afara limitelor acestuia (într-o accepție mai largă a conceptului).

Pornind de la înțelegerea variabilității ca legătură reciprocă între prezența variantelor în limbă și variațiile mijloacelor de exprimare în vorbire, unii lingviști pledează pentru o dublă perspectivă de abordare a acesteia: pe de o parte, se are în vedere „studiul comparat al variantelor consacrate de sistemul limbii pentru a reprezenta același fapt al realității în medii și circumstanțe diferite (perspectivă inaugurată de Bally)”, iar pe de altă parte – analiza mecanismului variației în actul de comunicare literară din punct de vedere al funcției stilistice¹⁴, la nivelul stilurilor individuale, operelor literare. Variabilitatea, ca fenomen de limbă, rezultat din asimetria celor două planuri ale semnului lingval (planul conținutului și cel al expresiei), la nivelul stilurilor individuale, vizează, în special, latura de conținut a semnului lingval. În această ordine de idei, e de remarcat că „limba, limbajul și opera formează trei serii, având în comun proprietatea diacroniei, dar relevând, totodată, ritmuri de evoluție diferite, în sensul că acestea cresc dinspre limbă spre operă”¹⁵, ceea ce „înseamnă că variabilitatea diacronică și individuală a limbajului poetic este mai mică decât aceea a operelor, dar mai mare decât aceea a limbii”¹⁶.

Pornind de la premisa că limba este, în fond, mai mult un „mod de a face”, iar crearea limbajului își găsește expresia pleneră în actele de vorbire individuală, în special, în textele literare, am ales ca obiect principal al descrierii variabilitatea diafazică (individuală) ce reclamă, în primul rând, un demers din perspectivă stilistică. Termenul „diafazic”, pus în circulație de către E. Coșeriu, a căpătat o largă răspândire în lingvistica străină (e adevărat, mai puțin, însă la noi). Acesta, folosindu-se pentru desemnarea diferențelor stilistice, are în calitate de sinonim termenul variabilitatea stilistică. În articol, se abordează, în principal, variabilitatea diafazică (individuală) a unor grupuri nominale din poezia lui N. Stănescu.

Variabilitatea diafazică (la nivelul stilurilor individuale) este determinată de caracteristicile psihoindividuale ale Eului creator al emițătorului, de factorii motivaționali și atitudinali ai acestuia (percepția, sensibilitatea estetică, imaginația și intuiția artistică, structura cognitivă și afectiv-socială, libertatea totală a opțiunii stilistice, posibilitatea inovației etc.). În procesul convertirii materialului de limbă în operă artistică, rolul predominant revine, în consecință, „intervenției harului poetic, chemat să săvârșească miracolul prefacerii apei în vin, ca în minunea de la Nunta din Cana Galileii”¹⁷.

Variabilitatea în cadrul stilurilor individuale transgresează cadrul stilisticii și necesită o abordare din punct de vedere semiotic, întrucât se urmărește natura semiotică a semnului. La nivelul stilurilor individuale, variabilitatea ține, precum am menționat deja, de sens, întrucât, după cum observă cercetătorii, ceea ce diferă în mod categoric la autori nu este limba operelor, ci operele (pentru că, în urma unor comparații, se poate constata că autorii folosesc „aproape aceeași limbă”). Stabilind o dependență a varietății semnificațiilor poetice de domeniile semiotice, C. Dascălu, de exemplu, susține că „semnificațiile poetice sunt, la rândul lor (virtual cel puțin), semantice, sintactice și pragmatice”¹⁸. În același timp, specialistul observă că „limbajului poetic, ca procesualitate, nu-i sunt proprii decât **semnificațiile sintactice**, adică tocmai acelea care **se constituie** în timpul lecturii (în vreme ce semnificațiile semantice și pragmatice preexistă acestui moment)”¹⁹. La nivelul stilurilor individuale, avem a face cu variabilitatea semnificației sintagmatice de ordin estetic. În subsidiar, menționăm că atunci când e vorba de interpretarea sensului contextual, trebuie să luăm în calcul și faptul că „nu există o tehnică de descoperire a sensului care să funcționeze în mod similar unui algoritm (discovery procedure),

¹⁴Khovanskaia *et alii*, 1991, p. 28.

¹⁵Dascălu, 1986, p. 19.

¹⁶*idem*, p. 20.

¹⁷Munteanu, 1995, p. 5.

¹⁸Dascălu, 1986, p. 58.

¹⁹*idem*, p. 59.

de asemenea, trebuie să se țină cont de faptul că putem să nu înțelegem totul sau să înțelegem mai puțin decât un altul, cu toate acestea, tot ceea ce este înțeles poate fi justificat prin existența *obiectivă a relațiilor ce constituie sensul*²⁰.

E. Coșeriu susține de pe pozițiile lingvisticii integrale că „planul sensului și cel al semnificatului sunt diferite în fiecare caz, dar așa cum semnificatul poate să coincidă cu desemnarea, sensul poate să coincidă cu semnificatul”²¹. Savantul califică planul sensului drept unul „dublu semiotic”, argumentând că „în acest plan, un semnificant și un semnificat de limbă constituie o primă serie de relații, urmată de altă serie, în care semnificatul de limbă (prin care desemnează) devine, la rândul său, „semnificant” pentru *conținutul textului* sau „sens”. Semnificatele lingvistice (și ceea ce ele desemnează) constituie partea materială a textului literar, fiind tocmai partea materială – „semnificantul” – altui semn, al cărui „semnificat” este sensul textului. Prin urmare, tot ceea ce se înțelege în mod imediat într-o operă, prin semnele lingvistice, nu este, din punctul de vedere al textului, decât perceperea unui <<semnificant>>. Cervantes nu vorbește *despre* Don Quijote, *despre* Sancho, *despre* Dulcinea, ci, *prin intermediul* lui Don Quijote, Sancho, Dulcinea, ca *simboluri*, vorbește de altceva, ceea ce constituie sensul romanului său”²². Sensul este „conținutul propriu al unui text, adică ceea ce textul exprimă dincolo de (sau prin) desemnare și semnificat”²³, deci este perceput ca semnificat textual (global). E de remarcat observația specialiștilor în legătură cu relaționarea tipurilor de articulare a sensului în texte cu înseși tipurile de texte. Astfel, se afirmă că „sensul textual se construiește diferit în diferite tipuri de texte, iar organizarea internă a zonei sensului textual <...>, nu este omogenă, ci polarizată: la polul artistic sau literar, sensul este, la limita superioară, creație de lumi. În textele poetice, unde sensul nu mai este doar interpretare a lumii, ci creație a unei lumi poetice, el se realizează exponențial, după modelul metaforei <<revelatorii>> (în terminologia blagiană) sau poetice”²⁴.

D. Irimia abordează variabilitatea semnificației în termenii de „subiectiv” și „obiectiv”, astfel „variabilitatea semnificației este determinată, în mod obiectiv, de variabilitatea relației dintre semnificant și semnificat, derivând din poziția semnului în interiorul limbii istorice, față de norma generală, mai ales, precum și în dezvoltarea textului infinit al limbii în interiorul stilului beletristic”²⁵. Subiectiv, variabilitatea semnificației ar fi condiționată de „ambiguitatea și nedeterminarea semnului”, de „participarea activă a protagoniștilor la procesul de semnificare”, de „reconstituirea permanentă a semnificației, care nu rămâne niciodată egală cu ea însăși; nu este egală în trecerea de la scriitor la cititor și nu este egală de la un cititor la altul, când este variabilă în funcție de timpul și spațiul (cultural) în care este receptată”²⁶. Filologul ieșean include printre faptele ce condiționează variabilitatea semnificației „mutațiile care intervin în <<tabloul>> general al literaturii (și culturii) naționale și universale” și „diversitatea spațiilor culturale și a timpului receptării”²⁷. Mecanismul variabilității individuale constă în asocierea unor elemente nepertinente din punctul de vedere al relațiilor semantice comune. Datorită unei asocieri, o unitate lexicală poate dobândi, în planul textului, o identitate sintagmatică ce diferă de identitatea sa paradigmatică în planul limbii. Astfel, în cadrul stilurilor individuale, semnele limbii „sunt supuse unor mutații diverse în plan sintagmatic”²⁸, identitatea sintagmatică obținută fiind net distinctă de cea paradigmatică la nivelul limbii. Stilurile individuale se impun, în general, prin variabilitate la nivelul semnificatului, deoarece „în structura sa internă, se instituie o stare tensională între semantica sa <<paradigmatică>>, de plan lingvistic, și cea

²⁰Zagaevschi, 2005, p. 30.

²¹Coșeriu, 2000, p. 247.

²²*ibidem*.

²³*idem*, p. 246.

²⁴Zagaevschi, 2005, p. 53.

²⁵Irimia, 1999, p. 179.

²⁶*ibidem*.

²⁷*ibidem*.

²⁸*idem*, p. 181.

sintagmatică, de plan artistic”²⁹. În acest sens, D. Caracostea susținea că, „după cum geometrul lucrează cu raporturi spațiale ideale, iar chimistul cu raporturi posibile dintre elemente, tot astfel limba poate și trebuie privită și ca o totalitate de semne ideale, față de care feluritele rostiri individuale sunt aproximații. Dacă lingvistica și expresivitatea ar fi discipline în felul științelor naturii, ne-am limita la stabilirea obiectivă a acestui sistem de semne. Dar ea este și cea mai însemnată dintre disciplinele spiritului. Ca și în literatură, semnele (limbii – L. R.) rămân linii moarte, dacă nu sunt trăite. Astfel se pune problema semnificațiilor și a valorilor, nevoia unei lingvistici trăite, și aceasta ne duce la a recunoaște dreptul subiectivității ca mijloc necesar și în lingvistică”³⁰. Prin urmare, a studia fenomenul variabilității în cazul semnelor limbii înseamnă a urmări sensul acestora din următoarele perspective: planul paradigmatic al limbii, planul paradigmatic al autorului și planul sintagmatic al textului.

Precum am menționat mai sus, semnele glotice, deși suportă în cadrul stilurilor individuale „mutații în plan sintagmatic”, ce se datorează forței creatoare a artistului și a libertății asociative de care dispune acesta, totuși această libertate se subordonează unui principiu guvernator care este însăși limba. Această idee a fost reliefată și de D. Caracostea, întrucât limba e considerată drept un „stil supraindividual și, în sensul acesta, ca modelator al oricărei creațiuni literare”³¹. În lumina celor afirmate, putem concluziona că variabilitatea la nivelul idiolectelor estetice este condiționată, „modelată” de trăsăturile specifice ale limbii naționale, adică faptele de stil care apar ca fapte de vorbire „sunt condiționate de existența limbii ca sistem; vorbirea nu poate fi concepută altfel decât ca *emanație*, ca *proiecție* a sistemului, ca variantă actualizată pe lângă o constantă”³². Despre prezența unui anume principiu modelator în creațiile individuale, Caracostea judecă în urma cercetărilor efectuate asupra operelor literare ale unor autori precum Eminescu, Alecsandri etc.: „Când urmărești felul cum plăsmuia Eminescu și vezi distanța dintre primele întrezăriri și înseilări ale unei concepții până la expresia care stă desăvârșită, adesea te întrebi unde se găsea aceasta din urmă și ce putere plăsmuitoare a cârmuit sinteza tot mai desăvârșită a diferitelor elemente. Nemulțumirea poetului față de diferitele forme încercate, părăsite și modificate, arată că a existat, în sufletul lui, o putere modelatoare, forma internă a unui anumit stil și a unei anumite viziuni. După cum creativitatea poetului face una cu imperativul lui stilistic, nu e tot astfel și cu creativitatea limbii?”³³.

În stilurile individuale, variabilitatea apare drept consecință a metasemiei (conținuturile semnelor lingviale sunt create de mecanismele imaginative) și nu poate fi înțeleasă și corect evaluată, decât prin raportare la aceasta. În această ordine de idei, trebuie reținut că metasemia este un „fenomen onoma-semasiologic”, caracterizându-se prin „mutație sau deplasarea relației dintre semnificant și semnificat din punct de vedere onomasiologic și prin modificarea structurii semice a sememului derivant din punct de vedere semasiologic”³⁴. În diverse lucrări de specialitate, se constată o deconcertantă varietate de definiții ce pretind a desemna fenomenul modificărilor de sens. De asemenea, obiect de polemică a devenit însăși terminologia utilizată pentru a acoperi realitatea dată (termenii vehiculați în mod tradițional fiind „modificare a sensului”, „variere a sensului”, etc.). Se consideră mai adecvat termenul de „mutație semantică”, deoarece acesta „exprimă esența ontologică a procesului denumit, adică deplasarea, mutația în structura semică a sememului derivant”³⁵. În consecință, „principiul” variabilității, conceput în acest mod, apare drept corolar al metasemiei.

Modificările de sens în teoriile semanticii actuale sunt tratate ca fiind rezultate din restructurarea semică a sememului. Astfel, E. Parpală menționează că „metasememele sunt

²⁹*idem*, p. 177.

³⁰Caracostea, 2000, p. 11.

³¹*idem*, p. 9.

³²Munteanu, 1995, p. 23.

³³Caracostea, 2000, p. 35.

³⁴Bahnaru, 1988, p. 41-42.

³⁵*ibidem*.

figuri semantice, care, în relația sem-semem, operează intersecții, transferuri, substituții sau aditii semice”³⁶. Evident, variabilitatea la nivelul stilurilor individuale vizează dimensiunea metaforică a sensului, mecanismul metaforic, fiind „mijloc de realizare a funcțiilor textuale sau categoriilor de sens”³⁷.

E de menționat că autorii care abordează din perspectivă integralistă fenomenul metaforic, fac o precizare terminologică care nu este întâmplătoare, ci traduce o anumită accepțiune. E vorba de termenii *metaforă* și *metaforicul/metaforica*. Primul reprezintă „o ocurență metaforică”, iar ultimul este „o contragere a sintagmei *proces metaforic* și, accentuând aspectul *dinamic*, vizează activitatea de vorbire în modul metaforic”³⁸. Metafora este privită ca „manifestare exponențializată a dimensiunii constitutive a creativității culturale (în și prin limbaj), și nu dintr-o perspectivă retorică <...>”³⁹. Se cuvine să amintim de tipologia structural-funcțională a metaforelor. Astfel, în ceea ce privește metafora textuală (sau „metafora din planul sensului”), în dependență de „finalitatea procesului de articulare a sensului”⁴⁰, se disting: metafora semnificațională sau lingvistică și metafora trans-semnificațională sau trans-lingvistică. La nivelul stilurilor individuale, metafora trans-semnificațională are pondere estetică și conferă textului individualitate la cel mai înalt grad, or aceasta poate apărea ca „o unitate de sens textual de nivel superior <...>, organizând în jurul său, ca un fel de epicentru, alte metafore din constituția textului în rețele de unități de sens”⁴¹. La analiza variabilității individuale, în cazul „demontării” mecanismului metaforic trans-semnificațional, e necesar să se țină cont, așadar, de faptul că metafora ca *procedeu textual* „devine *categorie de sens* ce funcționează la un nivel superior al articulării sensului textual și este, atunci, numită <...> *funcție textuală articularie*”⁴².

Variabilitatea la nivelul stilurilor individuale poate fi investigată atât în planul paradigmatelor poetice (ale unui autor), cât și în planul contextelor sintagmatice minimale (al grupurile nominale și verbale). Variabilitatea diafazică (individuală) reclamă o abordare, care ar recurge, în mod necesar, și la analiza semică, metodă care se dovedește a fi de o eficiență maximă în decodarea figurilor poetice.

În intenția de a ne pronunța pe marginea mecanismului intern al variabilității din lirica stănesciană, am găsit rezonabil să analizăm grupul nominal. Această predilecție e determinată de faptul că paradigma modernă, reprezentată în cel mai înalt grad de N. Stănescu, se caracterizează, în general, prin stil preponderent nominal. Paradigma modernă răspunde oarecum intenției sesizate de către G. Benn: „Mai întâi, de scos toate verbele. De comasat totul în jurul unui substantiv, de înălțat turnuri de substantive”⁴³.

În această ordine de idei, am selectat două grupuri nominale care includ în componența lor lexemul *oră*: *la o margine-a orei* și *de o veșnicie de oră* din următoarele contexte: „Pe urmă ne vedeam din ce în ce mai des./Eu stăteam la *o margine-a orei*,/tu – la cealaltă,/ca două toarte de amforă.” („Poveste sentimentală”) și „Nu așa că nu mai știi cum îmi arată chipul?/Val verde lingând nisipul.../Adu zarurile să-l tragem la sorți! /Mă tem că *de o veșnicie de oră*/noi suntem morți.” („Stare”)

În poemul „Poveste sentimentală”, grupul nominal *la o margine a orei* întrunește două elemente de bază (*margine* și *oră*) a căror identitate paradigmatică în planul limbii este dată de așa-zisele „seme nucleare”: pentru lexemul *margine* [+ spațialitate], [+ „extremitate, capăt al unei suprafețe”], pentru *oră* [+ temporalitate], [+ „durată egală cu a patra parte dintr-o zi, cuprinzând 60 de minute sau 3600 de secunde”]. În cel de-al doilea poem, lexemul *oră* apare, de această dată, asociat cu *veșnicia*, care are următoarele seme nucleare: [+ temporalitate], [+ „durată care nu are nici început, nici sfârșit”].

³⁶Parpală, 2005, p. 158.

³⁷Zagaevschi, 2005, p. 125.

³⁸*ibidem*.

³⁹*idem*, 105.

⁴⁰*idem*, p. 116.

⁴¹*idem*, p. 126.

⁴²*idem*, p. 279.

⁴³*apud* Parpală, 2005, p. 129.

Se știe că asupra sensului unui cuvânt își lasă amprenta contextele în care apare această entitate. Cu alte cuvinte, distribuția este importantă și pentru cuvintele pe care le analizăm. Astfel, în ceea ce privește lexemul *oră*, acesta are distribuția sa caracteristică: (*un sfert de oră, o jumătate de oră, o întreagă oră, la începutul orei, la sfârșitul orei*, ș.a.), iar în cazul combinării cu lexemul *margină*, vorbim despre o distribuție insolită (*margină-a orei*), întrucât ultimul apare, de regulă, în combinație cu substantive concrete ce exprimă spațialitatea (*margină de drum, margină de cale*) etc. Verbul „stăteam” care precede grupul nominal, prin semantica sa, acceptă, solicită chiar lexemul *margină* (...*stăteam la o margină de*⁴⁴...), însă poetul, ca un veritabil „inovator în substanța poeziei”⁴⁵, atinge inovația prin asocierea unui substantiv concret ce conține ideea de spațialitate, suprafață, materialitate, cu un alt substantiv abstract ce exprimă o dimensiune temporală fixă, limitată în durată – *ora*. *Margină* este o entitate determinată spațial, adică exprimă relații de întindere, de ordine, și se opune, prin particularitățile specifice spațiului (tridimensionalitate, simetrie, reversibilitate etc.), celuilalt element al grupului nominal – *oră* care prin natura categoriei exprimate, comportă alte caracteristici (unidimensionalitate, ireversibilitate, asimetrie etc.). În plus, substantivul *margină* în combinație cu *oră* întreține sugestia de timp concret. Astfel, printr-o asemenea punere în relație, metafora genitivală dată confirmă principiul că „metafora modernă conexează prin limbaj ceea ce, sub aspect material, este inconexabil”⁴⁶. Echivalarea pe axa sintagmatică a lexemelor în cauză este mediata de semele comune [+ capăt], [+ extremitate]: și *ora* are un început și un sfârșit (așadar, extremități sui generis), și *margină* este, în sine, o extremitate. Protagonistii sentimentului de iubire își derulează deosebita „poveste sentimentală” într-o nedespărțire totală în timp, precum rezultă din versurile: „Eu stăteam la o margină-a orei,/tu – la cealaltă”. Lexemul *margină* în poemul stănescian, fiind supus variabilității, devine ipostază temporală.

Grupul nominal *de-o veșnicie de oră* reprezintă o altă asociere inedită, care pune în evidență un raport semantic opozitiv: poetul situează pe prim-plan substantivul *veșnicie* ce exprimă o dimensiune temporală sau o durată temporală fără limite prin semele [+ ilimitat], [+ infinit] etc., pentru ca, de fapt, să-l asocieze cu substantivul *oră* care, dimpotrivă, se definește prin semele [+ limitat], [+ finit], [+ fix] etc. *Veșnicia* ca dimensiune temporală universală este resimțită de Eul liric ca timp interior, iar intervalul de timp, ritmul evenimentelor trăite sunt percepute diferit. Timpul este individualizat, iar datorită percepției, acesta manifestă disponibilități de a se comprima sau de a se dilata subiectiv, în conformitate cu tensiunea afectivă a vieții interioare. Într-un cuvânt, timpul este un „mecanism” alcătuit din trăiri, sentimente. Astfel, pentru Eul liric nichitian⁴⁷, viteza de derulare, în conștiință, a intervalului de o oră echivalează cu o durată ilimitată (*veșnicia*). Așadar, avem a face cu o determinare subiectivă a intervalului de timp, condiționată de factorii de personalitate (sensibilitatea, percepția etc.) ai poetului. În această ordine de idei, menționăm poemul stănescian „Visul unei nopți de iarnă”, unde timpul, de asemenea, este perceput și încadrat în parametri individuali ce sunt racordați la cei siderali: „Stelele, capete fără trupuri,/mă iubeau, lunecând simultan *pe-o secundă cât ora, pe-o oră de-un an*”.

Grupul nominal *de-o veșnicie de oră* („Stare”) deviază, evident, de la formele îmbinărilor consacrate prin normele fixate în varianta literară a limbii (*de-o veșnicie, pe veșnicie* etc.). Prin semantica lor, termenii prezenți în relație (*veșnicie* și *oră*) se anulează unul pe celălalt, pe de o parte, iar, pe de altă parte, *oră* se integrează *veșniciei* ca parte organică a acesteia, fiind expresie a fracțiunii de timp, a duratei limitate, dintr-un timp ilimitat: doar *veșnicia* și *ora* sunt simultane (o succesiune simultană cu altă succesiune). Termenii (*veșnicie* și *oră*) intersecționează semic în contextul poetic stănescian, de unde rezultă că, la N. Stănescu, „sensul se naște din *senzație* și

⁴⁴În poemul „Îndoirea luminii”, spre exemplu, întâlnim construcția „stam la marginea unui lac negru”.

⁴⁵Mincu, 1991, p. 15.

⁴⁶Parpală, 2005, p. 130-131.

⁴⁷Ținem să evidențiem că Eul liric stănescian este „un eu care se face, devine, se construiește și se transformă pe sine vizionându-se, nefiind o entitate dată de la început și proiectat fiind într-un viitor al devenirii” [Mincu, 1991, p. 30-31].

percepție, din <stare>⁴⁸, în sensul că „**semantica** însăși e **în mișcare**, sensurile nu sunt date, ci trebuie trăite și descoperite pe cont propriu”⁴⁹. Putem deduce că determinantul prepozițional al acestui grup nominal instituie o stare de ambiguitate: **ora** e resimțită sub presiunea combustiei eului ca o veșnicie, adică extrem de lungă, iar **veșnicia** – ca o oră ce proiectează, dimpotrivă, viziunea unei durate comasate, derulată într-un ritm precipitat. E de remarcat și faptul că N. Stănescu, deși în creația sa utilizează întreg spectrul diviziunilor temporale (**clipită**, **secundă**, **minut**, **anotimp**, **an** etc.)⁵⁰, optează pentru **oră** – durată care n-are nici scurtimea secunde, nici lungimea zilei; deci e o durată de mijloc ce se compune și din prima și se continuă în ultima. Ora, asociată cu veșnicia, devine un simbol poetic de evocare a ultimei. Atmosfera generală și „starea” degajată a poemului⁵¹ cadrează cu atributele veșniciei, utilizarea lexemului **veșnicie**, în contextul dat, ilustrând elocvent că există o atracție între anumite cuvinte. Astfel, **veșnicie** înseamnă „integrare a ființei în principiul ei; este intensitatea absolută și permanentă a vieții, care scapă tuturor vicisitudinilor legate de schimbare și, în mod special, celor temporale”⁵².

Referințe bibliografice

- BAHNARU, Vasile. *Mutații de sens: cauze, modalități, efecte*. Chișinău: Editura Știința, 1988 [=Bahnaru, 1988].
- CARACOSTEA, Dumitru. *Expresivitatea limbii române*. Iași: Polirom, 2000 [=Caracostea, 2000].
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain. *Dicționar de simboluri*. V.III. București: Editura Artemis, 1993 [=Chevalier et alii, 1993].
- COȘERIU, Eugen. *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică*. Chișinău: Editura Știința, 1994 [=Coșeriu, 1994].
- COȘERIU, Eugen. *Lecții de lingvistică generală*. Chișinău: Editura ARC, 2000 [=Coșeriu, 2000].
- DASCĂLU, Crișu. *Dialectica limbajului poetic*. Timișoara: Editura Facla, 1986 [=Dascălu, 1986].
- IRIMIA, Dumitru. *Introducere în stilistică*. Iași: Editura Polirom, 1999 [=Irimia, 1999].
- KHOVANSKAIA, Z., DMITRIEVA, L. *Stylistique française*. Москва: Изд-во «Высшая школа», 1991 [=Khovanskaia et alii, 1991].
- MUNTEANU, Ștefan. *Introducere în stilistica operei literare*. Timișoara: Editura de Vest, 1995 [=Munteanu, 1995].
- MINCU, Ștefania, *Nichita Stănescu între poezie și poien*, București; Editura Eminescu, 1991 [=Mincu, 1991].
- PAPU, Edgar. *Dreptul la timp. Considerații pe marginea poeziei lui Nichita Stănescu*, București: Editura Eminescu, 1983 [=Papu, 1983].
- PARPALĂ, Emilia. *Introducere în stilistică*. Ed. a 2-a, revizuită și adăugită. Pitești: Editura Paralela 45, 2005 [=Parpală, 2005].

⁴⁸Mincu, 1991, p. 31.

⁴⁹*idem*, p. 36.

⁵⁰Drept dovadă a predilecției sale pentru motivul timpului stă volumul intitulat „Dreptul la timp”, în care N. Stănescu, precum apreciază E. Papu, pentru a ajunge să cucerească cunoașterea, a trebuit să obțină „dreptul la timp”. „În cazul de față, precizează criticul, timpul reprezintă însuși elementul constitutiv al ființei, situate în cadrul existenței. Dreptul la timp este dreptul fixării în propria ființă și a dispunerii de toate resursele ei ascensionale. Motivul timpului și al tuturor diviziunilor sale (**secunda**, **ora**, **anii**) care vor figura într-o abundență și plasticitate neîntrecută, exprimă găsirea de sine, urmată de toată aventura elastică a concentrării și expansiunii, a încordării și a vântului, ca ritmuri necesare în dinamica de cucerire a înălțimilor și a zonelor luminoase” [Papu, 1983, p. 66].

⁵¹Pentru o înțelegere a relațiilor în discuție, vom cita două strofe: „Tu nu ești. Eu nu sunt./Aer și pământ./M-aș înclina, tu te-ai retrage/în beregata unui leu care rage./Ah, ținându-ne de mână, -/suavă și fără de trenă stăpână, /am merge, am pluti și am merge peste această lege.”

⁵²Chevalier et alii, 1993, p. 30.

STĂNESCU, Nichita. *Leoaică tânără, iubirea*. Antologie realizată de Dumitru Udrea, București, InterCONTEMPress, 1991 [=Stănescu, 1991].

ZAGAEVSCHI, Lolita. *Funcții metaforice în Luntrea lui Caron de Lucian Blaga*. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 2005 [=Zagaevschi, 2005].

ВЫШКИН, Е. Г. *Вариативность в языке и в лингвистической теории* // Вариативность как свойство языковой системы. Ч. I Москва: Изд-во «Наука», 1982 [=Вышкин, 1982].

ГОРБАЧЕВИЧ, К. С. *Вариативность слова и языковая норма*. Москва: Изд-во «Наука», 1978 [=Горбачевич, 1978].

СЛОЖЕНИКИН, Ю. В., *К вопросу о метаязыке теории вариантности* // Филологические науки, 2005, №. 2. С. 50-59 [=Сложеникин, 2005].